

рішенням суду про відмову в позові з причини пропуску терміну давності [3, с. 96].

Більш переконливою, на наш погляд, є точка зору, згідно з якою суб'єктивне цивільне право погашається закінченням терміну давності. Суд, встановивши поважність причин, які перешкождали своєчасному пред'явленню позову громадянином, своїм рішенням про захист порушеного права підтверджує, що у цьому випадку термін давності не був пропущений. Що ж стосується можливого виконання обов'язку, то після закінчення терміну давності воно може бути зроблене тільки добровільно, в силу морального боргу.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України. – Київ : Паливода А. В., 2014. – 380 с.
2. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях) : Навчальний посібник : практикум / за ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуш. – Київ : Нац. акад. управління, 2013. – 348 с.
3. Цивільне право України. Загальна частина / за ред. проф. І. А. Бірюкова і Ю. О. Заїки. – Київ : Алерта, 2014. – 510 с.

Боровська І. А., кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

КАТЕГОРІЯ «ДОБРОСОВІСНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ

Зловживання правом є однією з актуальних проблем юридичної науки та практики, у тому числі і цивільного процесуального права. Відповідна проблематика є предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Існування такого явища, як недобросовісне здійснення учасниками цивільного процесу процесуальних прав і обов'язків пов'язане з відсутністю у цивільному процесуальному законодавстві дефініції «зловживання цивільним процесуальним правом», а також чітких критеріїв визначення поведінки учасників цивільного процесу недобросовісною, що призводить

до ускладнення кваліфікації відповідних дій як цивільного процесуального правопорушення.

У цій площині слід погодитися з думкою, висловленою у юридичній літературі, що зловживання процесуальними правами слід віднести до особливої форми цивільного процесуального правопорушення. Феномен зловживання процесуальними правами як особливий різновид цивільного процесуального правопорушення полягає у тому, що під час зловживання процесуальними правами відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав [1, с. 411–412].

Категорія «зловживання правом» нерозривно пов'язана з такими поняттям як «суб'єктивне право» та «добросовісність». При цьому категорія «добросовісність» є основоположною при визначенні змісту поняття зловживання цивільними процесуальними правами.

Так, у процесуальному законодавстві міститься пряма вказівка на обов'язок осіб, які беруть участь у справі, добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 27 ЦПК України).

У разі недобросовісного здійснення процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, на особу може бути покладена цивільна процесуальна відповідальність. Зокрема, відповідно до положень ч. 3 ст. 240 ЦПК України суд, установивши, що заявник у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною діяв недобросовісно без достатньої для цього підстави, стягує із заявника всі судові витрати.

Таким чином, будь-яка особа може реалізувати своє право на судовий захист, якщо її права, свободи чи інтереси порушені, невизнані або оскаржені (ч. 1 ст. 3 ЦПК України), але це не означає, що така особа може звернутися до суду без достатньої для цього підстави.

Проте, разом з існуванням норм цивільного процесуального законодавства, що визначають певні випадки недобросовісної поведінки учасників цивільних процесуальних правовідносин, законодавець через об'єктивні причини неспроможний передбачити і врегулювати всі ситуації, які можуть виникнути у цивільному процесі і в яких може мати місце недобросовісна

поведінка. Адже неможливо створити абсолютно ідеальний порядок вирішення спорів, який не дав би учасникам цивільних процесуальних правовідносин певних непередбачених законом «можливостей» оминання закону [1, с. 411].

Більшість учених вважають, що категорія «добросовісність» має морально-етичний, оціночний характер, і тому спроба чіткого визначення її у законодавстві чи в рішенні суду є вкрай складною, а в деяких випадках, навіть, недоцільною, оскільки добросовісність є «невловимим поняттям» [2, с. 261].

Традиційно відповідна категорія бере свій початок від концепції «*bona fides*» у позовному провадженні в римському праві. Відповідно до неї для впливу на позивачів, що безпідставно пред'являли позови, були встановлені заходи у вигляді штрафу. Відповідач міг вимагати від позивача скласти присягу про те, що останній діє добросовісно. Претор розглядав як делікт преторського права той випадок, коли позивач подавав позов з єдиним наміром вести процес, знаючи, що право, про яке він стверджує, насправді не існує. Такий позов завжди передбачав недобросовісність позивача [3, с. 90].

У юридичній літературі добросовісність визначається як властивість, що передбачає чесне, старанне і сумлінне виконання своїх обов'язків [4, с. 230] за належного і сумлінного здійснення наданих прав [5, с. 148], об'єктивний стандарт співвідносний з чесною діловою практикою [6, с. 43]. У контексті виконання цивільного процесуального обов'язку така властивість розглядається як використання наданих особі прав виключно для досягнення встановленої законом процесуальної мети [7, с. 12].

Відтак, добросовісною має вважатися сумлінна і чесна поведінка сторони, під час виконання нею суб'єктивних обов'язків і здійснення суб'єктивних прав, уникаючи порушення прав іншої сторони та дій, що можуть ускладнити судовий розгляд цивільної справи.

С. П. Погребняк категорію «добросовісність» розглядає у суб'єктивному та об'єктивному значеннях. На його думку, у суб'єктивному значенні добросовісність розуміється як усвідомлення суб'єктом власної сумлінності й чесної поведінки під час виконання обов'язків. В об'єктивному значенні ця категорія є загальноприйнятим принципом, який передбачає

необхідність сумлінної та чесної поведінки суб'єктів під час виконання своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав [8, с. 207].

А. В. Юдін розглядає поняття добросовісності як умову правореалізації у цивільному процесі в єдності двох елементів: інтелектуальної сторони і поведінкової сторони, що співвідносяться з наміром і вчинком у змісті добросовісності. Єдність інтелектуальної сторони та поведінкової сторони добросовісності як умова здійснення суб'єктивного цивільного процесуального права найбільш виразно проявляється у повідомленні суду лише дійсного стану фактів і правовідносин та поведінки відповідно до цього знання [9, с. 15].

Водночас, в юридичній літературі висловлювалися сумніви щодо доцільності застосування категорії «добросовісність» у цивільному судочинстві, а можливості її застосування виключно для цивільно-правового регулювання, у якому інтереси сторін угоди «не суперечать один одному, а йдуть паралельно» [10, с. 609–610].

Із цим не можна погодитися повною мірою, оскільки якщо інтереси сторін співпадають, то правове застосування категорії «добросовісність», у разі виявлення зловживання правом, втрачає сенс, адже в такому випадку власні дії сторін спрямовані на досягнення спільної мети, між ними відсутні розбіжності. І, навпаки, категорія «добросовісність» є визначальною при зіткненні інтересів сторін у цивільному процесі, що виявляється у необхідності виконання суб'єктивних обов'язків і здійснення суб'єктивних прав стороною, без порушення прав іншої сторони, одночасно з наміром досягти бажаного для себе результату, при вчиненні процесуальних дій.

Таким чином, добросовісність – це оціночна категорія, яка передбачає сумлінну і чесну поведінку сторони, під час виконання суб'єктивних обов'язків і здійсненні суб'єктивних прав, що виявляється у єдності її намірів (внутрішнього переконання щодо необхідності такої поведінки) і вчинків (дій, що відповідають досягненню встановленої законом процесуальної мети) з урахуванням прав та інтересів іншої сторони – суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, і є необхідною умовою правильного та своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи.

Список використаних джерел

1. Курс цивільного процесу : підручник [Комаров В. В., Бігун В. А., Баранкова В. В. та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – 1352 с.
2. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – М. : Статут, 1998. – 351 с.
3. Римское частное право : учебник / Краснокутский В. А., Новицкий И. Б., Перетерский И. С., Розенталь И. С и др.] ; под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. – М. : КНОРУС, 2013. – 608 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
5. Панченко М. Добросовісність, розумність і справедливість – правові засади цивільного права України / М. Панченко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 12. – С. 147–150.
6. Бакалінська О. Особливості застосування понять добросовісності, розумності та справедливості у цивільному праві // О. Бакалінська // Юридична Україна. – 2012. – № 9. – С. 41–46.
7. Бичкова С. С., Чурпіта Г. В. Зловживання цивільними процесуальними правами / С. С. Бичкова, Г. В. Чурпіта // Криміналістичний вісник. – 2015. – № 2 (24). – С. 12–18.
8. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Харків : Право, 2008. – 240 с.
9. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.15 / А. В. Юдин. – Спб., 2009. – 482 с.
10. Васильковский Е. В. Курс гражданского процесса: Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия / Е. В. Васильковский. – М. : Статут, 2016. – 624 с. (Классика гражданского процесса.)